

OZODLIKNI CHEKLASH JAZOSI ASOSIY TAQIQLARINING AYRIM JIHATLARI

14-son Jazoni ijro etish koloniyasi
Tezkor-qidiruv bo'limi tezkor vakili
katta leytenant

Muxtarov Nodirbek Sherali o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan ozodlikni cheklash jazosini tayinlash asoslari, uning shartlari, muddatlari, ushbu jazoni qollash mumkin bolmagan holatlar, Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan holda yoritib beriladi. Shu bilan birga bugungi kunda ushbu jazo turining sudlar tomonidan qollanilish statistikasi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: jazo, jazoning maqsadi, penalizatsiya, jazo tizimi, ozodlikni cheklash, qo'shimcha taqiqlar, mamuriy nazorat, sanksiya.

Bugungi kunda og'ir jazo, ayniqsa, fuqarolarning jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lgan jazolarning jinoyatchilikni oldini olishdagi ahamiyatini oshirib ko'rsatish o'rinsiz ekanligini hayotning o'zi isbotlamoqda.

Ma'lumki, har qanday hodisaning belgilarini tahlil qilish orqali uning mazmunini tushunish va boshqa hodisalardan farqlash mumkin. Shunday ekan, ozodlikni cheklash jazosining jinoiy-huquqiy tahlilini amalga oshirmasdan turib, ushbu jazo mazmunini tushunishning imkonini bermaydi. O'z navbatida jinoiy jazo turi sifatida ozodlikni cheklash jazosi jazo tizimidagi boshqa jinoiy jazolar kabi jazoning umumiy belgilariga (masalan, davlatning majburlov chorasi ekanligi, sudning hukmi bilan tayinlanishi, sudlanganlikni keltirib chiqarishi va boshqalar) ega bo'lib, mazkur belgilar ozodlikni cheklash jazosining o'ziga xos xususiyatini aks ettirmaydi. Shunday ekan, ozodlikni cheklash jazosining mazmunini uning o'ziga xos belgilarini tahlil qilish orqali aniqlash mumkin bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, O'zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat kodeksining 481-moddasida sud tomonidan mahkumning zimmasiga yuklatiladigan ta'qiq (cheklash)lar va majburiyatlar quyidagi uch guruhga bo'lingan: 1) asosiy ta'qiq (cheklash)lar; 2) qo'shimcha ta'qiq (cheklash)lar; 3) qo'shimcha majburiyatlar. Ushbu normaning birinchi qismida mahkumga tayinlanishi mumkin bo'lgan asosiy ta'qiq (cheklov)lar, ya'ni sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash

joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlash yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklash belgilangan.

Bundan ko‘rinib turibdiki, ozodlikni cheklash jazosiga hukm qilingan shaxsga nisbatan quyidagi ikki asosiy taqiq (cheklash)ning biri tayinlanishi mumkin: 1) yashash joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlash; 2) sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklash.

Amaliyot ozodlikdan mahrum etish bilan bog‘liq bo‘lgan jinoiy jazolarni qo‘llash orqali jamiyatda jinoyatchilikka qarshi kurashni samarali tashkil etib bo‘lmasligini ko‘rsatmoqda.

Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan sud tomonidan qonunda belgilangan tartibda jazo tayinlanadi, yani hech bir jinoyat jazosiz qolmaydi. Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 42-moddasiga ko‘ra jazo jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan davlat nomidan sud hukmi bilan qo‘llanadigan va mahkumni qonunda nazarda tutilgan muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilish yoki ularni cheklashdan iborat majburlov chorasidir. Jazo quyidagi maqsadda qo‘llaniladi:

- Mahkumni axloqan tuzatish;
- Jinoiy faoliyatini davom ettirishiga to‘sqinlik qilish,
- Mahkum, shuningdek boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish.

Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 43-moddasida jazo tizimi mustahkamlangan bo‘lib unda ozodlikni cheklash jazosi ham o‘rin olgan. Biz quyida ushbu jazoning qo‘llanilish shartlari, muddatlari va qanday shaxslar doirasiga qollash mumkin emasligini muhokama qilamiz. Ozodlikni cheklash jazosi jinoyat to‘g‘risidagi qonunchilikka nisbatan yangi kiritilgan jazo choralaridan biri hisoblanadi. Ushbu jazo turi Ozbekiston Respublikasining 2015-yil 10-avgustdagi ORQ-389-sonli qonuni bilan Jinoyat kodeksiga kiritilgan.

Jinoyat kodeksiga mazkur jazo turi o‘z tabiatiga ko‘ra ozodlikdan mahrum qilish jazosiga muqobil jazo sifatida kiritilgan. U mahkumni jamiyatdan ajratmagan holda tarbiyalash vazifasini bajaradi. Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 481-moddasiga ko‘ra ozodlikni cheklash sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashdan iborat. Bunda yashash joyi

deganda, mahkumning doimiy yashash joyidagi uylar, ko,p qavatli uylardagi kvartiralar, boshqa imoratlardagi yashash uchun mo'ljallangan xonalar va boshqa turar joylar tushunilishi lozim (Uy-joy kodeksi 10-moddasi). Sud hukmining qaror qismida: ozodlikni cheklash tariqasidagi jazo, yashash joyini butunlay tark etishni taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashning mazmuni aniq ko'rsatilishi lozim. Ozodlikni cheklash bir oydan besh yilgacha muddatga, voyaga yetmaganlarga esa olti oydan ikki yilgacha tayinlanadi hamda mahkumning yashash joyidagi ichki ishlar organining jazolarni ijro etish inspeksiyasi yoki sud tomonidan belgilangan boshqa organ nazorati ostida o'taladi. Ozodlikni cheklash, uni mahkumning yashash joyida o'tash shartlari sodir etilgan qilmishning xususiyati va sud chiqargan qarorni ijro etishdan bo'yin tovlashning oldini olish hisobga olingan holda sud tomonidan belgilanadi. Ozodlikdan cheklash jazosi Jinoyat kodeksining Maxsus qismining ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarni qamrab olgan moddalari sanksiyasida belgilab qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin. Misol uchun JK 109-moddasi 2-qismi(qasddan badanga yengil shikast yetkazish) sanksiyasida 1 yilgacha ozodlikni cheklash, JK 124-moddasining (bolani almashtirib qo'yish) sanksiyasida 3 yildan 5 yilgacha ozodlikni cheklash jazosi nazarda tutilgan. Xuddi shunday jazo jinoyat kodeksining boshqa ko'plab moddalari sanksiyasida ham nazarda tutilgan.

Qo'llanilayotgan taqiqning (cheklashning) xususiyatlarini hisobga olgan holda, sud mahkumning zimmasiga quyidagi qo'shimcha taqiqlarni (cheklashlarni) yuklashi mumkin:

- muayyan j oylarga bormaslik;
- ommaviy va boshqa tadbirlar o'tkazishda ishtirok etmaslik;
- muayyan faoliyat bilan shug'ullanmaslik;
- muayyan buyumlarga ega bo'lmaslik yoki ularni o'zida saqlamaslik;
- transport vositasini boshqarmaslik;
- mahkumlarni nazorat qiluvchi organning roziligisiz yashash joyini, ish va (yoki) o'qish joyini o'zgartirmaslik, tegishli ma'muriy hududdan tashqariga chiqmaslik;
- muayyan shaxslar bilan aloqa o'rnatmaslik;
- aloqa vositalaridan, shu jumladan Internetdan foydalanmaslik;

— alkogolli ichimliklar iste'mol qilmaslik.

Bularning hammasi jazoning maqsadlariga samarali erishish uchun qo'llaniladigan choralar hisoblanadi. Sud ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxsning zimmasiga o'zi yetkazgan moddiy va ma'naviy zararining o'rnini qoplash, ishga yoki o'qishga joylashish majburiyatlarini, shuningdek uning tuzalishiga ko'maklashuvchi boshqa majburiyatlarni yuklashi mumkin. Ushbu majburiyatlarni yuklash asosi sud hukmining tavsif qismida ko'rsatilishi lozim. Agar ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxs jazoni o'tash davrida o'zining jinoiy qilmishlarini anglab yetgan, tuzalish yo'liga qat'iy o'tgan, yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararining o'rnini qoplagan bo'lsa, sud mahkumga nisbatan ilgari tayinlangan taqiqlarni (cheklashlarni) to'liq yoki qisman bekor qilishi mumkin. Jinoyat-ijroiya kodeksining 44 -moddasi beshinchi qismiga muvofiq mahkumni unga yuklatilgan majburiyat (taqiq)lardan to'liq yoki qisman ozod etish jazoni ijro etish idoralari taqdimnomasiga binoan sud tomonidan JPK 541-moddasida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o'tashdan qasddan bo'yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o'z zimmasiga yuklangan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, sud ozodlikni cheklash jazosining o'talmay qolgan muddatini boshqa turdagi jazo bilan almashtirishi mumkin. Ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o'tash tartibi va shartlari mahkum tomonidan buzilganligi uchun jazolarni ijro etish inspeksiyasi unga nisbatan ogohlantirish tarzidagi intizomiy jazo chorasini qo'llaydi. Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o'tashdan qasddan bo'yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o'z zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, jazolarni ijro etish inspeksiyasi sudga mahkum uchun ozodlikni cheklashning o'talmagan muddatini jazoning boshqa turiga almashtirish haqida taqdimnoma kiritadi. Jazoni o'tashdan bo'yin tovlash vaqti o'talgan jazo muddatiga qo'shib hisoblanmaydi. Qasddan bo'yin tovlash deganda o'zboshimchalik bilan, yani, uzrli sabablarsiz yashah joyini tark etish, yashash joyidan chiqish vaqtini buzish, shuningdek boshqa qo'shimcha taqiqlarni kamida ikki marotaba buzish tushunilishi lozim.

"Ozodlikni cheklash sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash joyini tark etishni taqiqlash yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan tashqarida bo'lishni cheklashdan iboratdir"

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистан Республикасининг Фукаролик кодекси [Электрон манба]. Кириш йули: [https:// https://lex.uz/docs/111189](https://lex.uz/docs/111189) (Мурожаат килинган сана: 09.11.2021).
2. Бирюкова Е.А. Наказание в виде ограничения свободы: законодательство и практика назначения и исполнения // Бюллетень науки и практики — Bulletin of Science and Practice научный журнал (scientific journal). - Т. 4. - №5. 2018, - С. 524.
- 3.М.Х.Рустамбойев. "Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар"Umumiy qism. 1-kitob Toshkent. Yuridik adabiyotlar publish. 2021.
- 4.М.З.Муқимова. SamDU. "Жиноят ҳуқуқи (Umumiy qism) Uslubiy qo‘llanma.Samarqand - 2021